

ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ СОЛИҚҚА ТОРТИШДА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБАЛАРДАН ФЙДАЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ

Тўхсанов Қудратилло Нозимович

ТДИУ доценти (PhD)

E-mail: finans1279@bk.ru

Аннотация: Ушбу мақолада Ўзбекистон республикаси солиқ тизимида тадбиркорлик фаолиятини солиққа тортишнинг назарий масалалари ҳамда айрим хорижий давлатларнинг солиққа оид халқаро тажрибалари ёритиб берилган. Хорижий давлатларда тадбиркорлик субъектлари фаолиятини солиққа тортишда қўлланиладиган меъёрлар ва механизмлар келтириб ўтилган. Таҳлиллар натижасида тадбиркорлик субъектлари фаолиятини солиққа тортишда хорижий давлатларнинг илғор тажрибаларидан фойдаланиш истиқболлари бўйича илмий хулосалар олинган.

Калит сўзлар: кичик бизнес субъектлари, оилавий бизнес, халқаро солиқ принциплари, солиқ турлари, солиқ механизми, солиқ режимлари, солиқ имтиёзлари, йирик компаниялар.

Аннотация: В данной статье описаны теоретические вопросы налогообложения предпринимательской деятельности, а также международный опыт налогообложения зарубежных стран. Приведены нормы и механизмы, применяемые при налогообложении хозяйствующих субъектов в зарубежных странах. В результате анализа получены научные выводы о перспективах использования передового опыта зарубежных стран в налогообложении хозяйствующих субъектов.

Ключевые слова: субъекты малого бизнеса, семейный бизнес, принципы международного налогообложения, виды налогов, налоговый механизм, налоговые режимы, налоговые льготы, крупные компании.

Abstract: This article covers the theoretical issues of taxation of activities of business entities in the tax system of the Republic of Uzbekistan, as well as international tax experience of some foreign countries. Norms and measures used in taxation of the activities of business entities in foreign countries have been provided. As a result of the analysis, scientific conclusions were drawn on the prospects of using the best practices of foreign countries in the taxation of business entities.

Key words: small business entities, family business, principles of international taxation, types of taxes, tax mechanism, tax regimes, tax incentives, large companies.

Кириш

Замонавий иқтисодиёт ривожига, хусусан, тадбиркорлик субъектлари фаолиятига таъсир кўрсатадиган асосий омиллардан бири бу давлатнинг амалдаги солиқ сиёсати ҳисобланади. Солиқ сиёсатини манипуляция қилиб, давлат тадбиркорлик субъектлари фаолияти иқтисодий ривожланишини рағбатлантиради ва ёки уни чеклаб қўяди.

Тадбиркорлик ташаббусларини қўллаб-қувватлашнинг фаол сиёсати олиб борилаётган, тадбиркорликни қўллаб-қувватлашнинг самарали механизмлари яратилган ва қўлланилаётган мамлакатларда бизнес ривожланиб бормоқда.

Ўзбекистонда амалга оширилаётган иқтисодий ислохотларнинг марказий бўғинида солиқ соҳасидаги ислохотлар турибди. Мамлакатимизда “Солиқ юкини камайтириш, бизнес юритиш учун янада қулай шароитлар яратиш “яширин” иқтисодиётга барҳам беришнинг ягона йўлидир. Шунинг учун бу борада таъсирчан

чораларни назарда тутадиган алоҳида дастур ишлаб чиқиш”[1]га эътибор қаратилди. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари томонидан эришилган натижаларни таҳлил қилиш билан биргаликда ушбу йўналишда мамлакатимизда олиб борилаётган ислохотлар ҳам анча самарали бўлди.

Ўзбекистон миллий иқтисодиётида ҳам тадбиркорлик субъектлари фаолиятини ривожланиши учун хорижий тажрибани билиш эвазига хатоларни такрорламаслик, дунё мамлакатларида асрлар давомида тўпланган тажрибадан самарали фойдаланиш ва замонавий бозор ўзгаришлари жараёнини тезлаштириш лозим бўлади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Замонавий иқтисодий тараққиёт парадигмасида иқтисодиётни фискаль сиёсат инструментлари воситасида тартибга солиш ва унинг самарадорлигига оид турли назарий қарашлар мавжуддир. Хусусан, Ж. Кейнс фискаль сиёсат инструментлари (солиқлар, давлат харажатлари, ижтимоий трансфертлар, давлат қарз инструментлари) орқали ялпи талабни самарали рағбатлантириш имкониятларига эга бўлишини эътироф этади[2]. Шунингдек, фискаль сиёсат инструментларини пулга нисбатан трансакцион талаб, фоиз ставкалари ва инвестицияларни сиқиб чиқариш самарасига паст таъсири шароитида ялпи ишлаб чиқаришни ривожлантиришда мултипликатив самарага эгаллигига оид илмий қарашларини тизимлаштирган.

Солиқлар фискаль сиёсатнинг бир қисми сифатида намоён бўлишини К.Макконелл ва С.Брюлар ҳам ўзларининг ишларида кўрсатиб ўтганлар. Шу билан бирга, улар иқтисодиётда барқарорликни таъминлашда ҳал этиладиган вазифалардан келиб чиқиб, фискаль сиёсатни тўсқинлик қилувчи ёки рағбатлантирувчи сиёсатлар эканлигини исботлашга ҳаракат қилганлар. Улар ўзларининг “Экономикс” асарида “Фискаль сиёсатнинг асосий мақсади-ишсизлик ва инфляцияни тугатишдан иборатдир. Инқироз даврида фискаль сиёсатнинг рағбатлантирувчилик роли тўғрисидаги масала пайдо бўлди ва у қўйидагиларни ўз ичига олади: давлат харажатларини кўпайиши ёки солиқларнинг камайиши ёхуд иккаласини ҳам бирга қўшиб олиб бориш. Аксинча, агарда иқтисодиётда ортиқча талаб туфайли инфляция содир бўлса, бунга тўсқинлик қилувчи фискаль сиёсат мос келади. Тўсқинлик қилувчи фискаль сиёсат ўз ичига қўйидагиларни олади: давлат харажатларни камайиши ёки солиқларнинг камайиши, ёхуд иккаласини қўшиб олиб борилиши”[3]. Бунда иқтисодий ривожланиш мақсадларининг тез ўзгарувчанлиги ва шунга мос равишда солиқ сиёсатининг йўналишларини ўзгартирилиши тўғрисидаги ҳулосаларни учратиш мумкин.

Бугунги кунга келиб дунёнинг ривожланган мамлакатлари қонунчилиги кичик бизнесни давлат томонидан тартибга солишнинг махсус субъектлари деб таснифланмоқда. Бу эса кичик бизнесни солиққа тортишнинг ўзига хос хусусиятлари эса унинг ижтимоий аҳамиятини ва оммавийлигини белгилаш билан бир қаторда, иқтисодий ривожланиш мақсадларини ҳам белгилаб беради[4]. Кичик бизнес субъектларини солиққа тортишнинг муҳим жиҳати бўлиб унинг миқдорий ва сифат мезонлари ҳисобланади. Ушбу мезонларга корхона ишчиларининг сони, товар айланмаси, активлари ва олинган фойдалари киради. Барча мамлакатлар учун асосий миқдорий мезон - бу корхонада ишлайдиган ишчилар сони бўлиб қолган параметрлар одатда турли мамлакатларда ва ўзаро фарқ қилади.

Тадқиқот методологияси

Тадқиқот давомида миллий солиқ тизимида тадбиркорлик субъектлари фаолиятини солиққа тортишнинг амалдаги ҳолати ҳамда солиқ тизимига хорижий

давлатларнинг илғор тажрибаларини қўллаш йўналишларини белигалб олиш жараёнида мушоҳада, индукция ва дедукция, динамик қаторлар, иқтисодий-статистик таҳлил ва синтез, статистик гуруҳлаш, тизимли таҳлил, таққослаш ва бошқа усуллардан фойдаланилган.

Таҳлил ва натижалар

Ўзбекистон миллий иқтисодиётини янги босқичга кўтариш, иқтисодиётни янада ривожлантириш ва либераллаштириш шароитида ривожланган хорижий давлатларнинг кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари фаолиятини солиққа тортиш тизими илғор тажрибаларини ўрганиш, уларнинг ижобий натижаларидан фойдаланиш мамлакат ялпи ички маҳсулотини ошириш, аҳоли жон бошига тўғри келадиган ялпи ички маҳсулот миқдорининг ошиши, аҳоли бандлигининг юқори даражасини таъминлаган ҳолда ишсизликнинг қўйи даражасига эришиш имконини беради.

Тадқиқотлар давомида таҳлилларимизни тадбиркорлик субъектлари фаолиятини солиққа тортишда миллий солиқ тизими билан айрим ривожланган давлатлар солиқ тизими ўртасидаги ўхшаш ва фарқли жиҳатларини аниқлаш бўйича қўйида қиёсий жадвални келтириб ўтамыз (1-жадвалга қаранг).

1-жадвал

Ўзбекистон Республикаси ва айрим ривожланган давлатларда солиққа тортиш тизимининг қиёсий тавсифи[5]

Тавсиф	Ўзбекистон	Россия	Англия	Германия	Франция
Ишчилар сони, (киши)	200 тагача	100 тагача	99 тагача	100 тагача	49 тагача
Тушум (йиллик)нинг чегаравий миқдори, (миллий пул бирлиги)	1 млрд. сўмгача	1 250 000 гача	1 144 750 гача	1 464 825 гача	1 273762 гача
Солиқ солишнинг соддалаштирилган тартибини қўллаш	Айланмадан олинадиган солиқ	Солиқ ставкалари-6%,15%, даромад ва харажатлар ўртасидаги фарқдан-15%, ялпи тушумдан-6%	-	-	Савдо ёки ишлаб чиқариш билан шуғулланувчи корхоналар, шунингдек, кичик корхоналарнинг фойдасига BIC (bénéfices industriels et commerciaux) режимиға мувофиқ солиқ солинади
ҚҚС, %	Қўшилган қиймат солиғини 15 фоизлик ставка бўйича тўловчи ҳисобланади	Асосий ставка 18%, 0%-агар ўтган 3 календар ойда ҚҚСни ҳисобга олмаган ҳолдаги ялпи тушум 2 млн.рублдан ошмаса.	Асосий ставкалар - 20%, 7%. 0%- агар солиққа тортилади-ган реализация ҳажми 97000 АҚШ долларидан ошмаса.	Асосий ставка- 19%, сотув ҳажми 309 500 АҚШ долларидан кам бўлган кичик корхоналарға сотилган товар (иш, хизмат)ға тўланадиган пул тушгунча солиқни кечиктириши мумкин.	Асосий ставка -19,6%, 5,5%-қишлоқ хўжалик корхонаси, 0%- ўтган ҳисобот йилидаги обороти 84 500 АҚШ долларидан ошмаган кичик корхоналар учун

1-жадвал маълумотларига биноан айтишимиз мумкинки, мамлакатимиз миллий солиқ тизимида тадбиркорлик субъектлари фаолиятини солиққа тортиш механизми ҳам 2019 йилнинг 1 январидан бошлаб айрим ривожланган давлатларда бўлгани каби қўшимча муқобил фактор асосида солиққа тортилмоқда. Ушбу давлатларда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини солиққа тортиш солиқ тўловчиларнинг бошқа тоифалари қатори умумбелгиланган солиққа тортиш тизими бўйича амалга оширилади. Бироқ, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари учун белгиланган солиқ ставкалари йирик солиқ тўловчиларга ниисбатан бир мунча пастроқ қилиб белгиланади.

Республикада махсус солиқ режимлари етарлича қўлланилмоқда. Шунга қарамай, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини солиққа тортиш амалиётини илғор хориж тажрибаси асосида бир нечта йўналишларда такомиллаштириш зарурлиги эътироф этилмоқда.

Мазкур йўналишда профессор Ш.Тошматов соддалаштирилган солиққа тортиш тизимини татбиқ этишда кичик бизнес субъектларини аниқлаш мезонларини табақалаштиришни таклиф қилган[6].

Германия, Буюк Британия ва Литвада кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик учун умумбелгиланган солиққа тортиш тизимида имтиёзли ставкалар жорий этилган (Францияда ЯТТлар учун махсус солиқ режими қўлланилади). Бизнинг фикримизча, Европа мамлакатлари (Германия, Франция, Буюк Британия)да кичик корхоналар сони йирик корхоналарга нисбатан кўпроқ ва улар ЯИМнинг деярли 40-50 фоизини яратади. Мазкур давлатлардаги кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари ўз тушумларини ошириш орқали йилдан-йилга ривожланиб бормоқда. Мамлакатимизда солиққа тортиш нуқтаи назаридан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари учун қулай шароит яратилган.

Шунинг учун корхона ва ташкилотларга “кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъекти” мақомини бериш учун оддий кўрсаткичдан эмас, балки уларга ҳар томонлама баҳо бера олувчи даромад ёки фойда кўрсаткичидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ.

Олиб борилган тадқиқотлари натижасида намоён бўлмоқда-ки, дунёда ҳозирга қадар кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини аниқлашнинг ягона мезони ишлаб чиқилмаган.

2005 йилдан бошлаб Европа комиссияси томонидан таклиф этилган микро, кичик ва ўрта корхоналар учун белгиланган мезонлари 2-жадвалда ўз аксини топган.

2-жадвал

Европа комиссиясининг тавсиясига кўра микро, кичик ва ўрта корхоналарни аниқлаш мезонлари[6]

Мезонлар	Микро	Кичик	Ўрта
Ишчилар сони	1-9 кишигача	10-49 кишигача	50-249 кишигача
Йиллик айланмаси	2 млн. Еврогача	10 млн. еврогача	50 млн. еврогача
Баланс миқдори	2 млн.еврогача	10 млн.еврогача	43 млн.еврогача
Мустақиллиги	25 фоиздан ошиқ бўлмаган капитал ёхуд овоз бериш ҳуқуқига эга бўлган акциялар бошқа йирик компанияларга тегишли		

Аксарият ривожланган давлатларга аъзо бўлган Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилотининг (ИХТТ) таснифига кўра 19 нафаргача ишчиси бўлган

тадбиркорлик субъектлари микрофирмалар, 20 нафардан 99 нафаргача ишчиси бўлса – кичик корхоналарга, 100 нафардан 499 нафаргача ишчиси бўлса – ўрта корхоналарга, 500 нафардан кўп ишчиси бўлса йирик корхона мақоми берилади[7].

Махсус солиқ режимлари кичик корхоналарни асосий солиқ турларини тўлашдан озод қилиб, уларнинг фискаль босимини пасайтирмоқда, бироқ айрим мамлакатлар кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини солиққа тортиш амалиётида шундай тажриба мавжудки, фикримизча уларни мамлакатда фаолият юритаётган оилавий корхоналар учун тадбиқ этиш ва солиқ амалиётида қўллаш ижобий натижа келтиради. Мисол тариқасида қуйида бир нечта давлатлар тажрибасини кўриб чиқамиз.

Қатор хорижий мамлакатларда кичик бизнеснинг вужудга келиши ва муваффақиятли фаолият юритиши давлат ёрдами воситасида таъминланади. Уларда бу ишда жуда катта ижобий тажриба тўпланган бўлиб, ундан бизнинг шароитлар ва хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда фойдаланиш мумкин.

Хорижий мамлакатларда оилавий бизнесни юритиш шакллари кичик, ўрта, йирик ва конгломерат (ўта йирик) шакллардан ташкил топган бўлиб, саноатнинг турли тармоқларида катта миқдордаги айланма пул маблағларига эга бўлиб, аҳоли бандлиги ва ялпи ички маҳсулотнинг 60-70 фоизини ишлаб чиқармоқда.

Бунга бугунги кунда жаҳон бизнес оламида ўзининг номи билан машҳур бўлган ҳамда ишлаб чиқараётган маҳсулоти турлари билан дунё бозорида етакчилик қилаётган айрим фирмалар ва компанияларни яққол мисол сифатида келтиришимиз мумкин: Италиянинг “Салваторе Феррагамо”, “Бенеттон” ва “Фиат Гроуп” компаниялари; Франциянинг “ПСА Пеагеот Ситреон”, “Л`Ореал”, “Саррефоур Гроуп” ва “Мичелин” компаниялари; Жанубий Кореянинг “Самсунг”, “Хўндаи Мотор” ва “ЛЖ Гроуп” компаниялари; Германиянинг “БМВ”, “Босч” ва “Сиененс” компаниялари; Япониянинг “Киккоман” ва “Ито-Ёкадо” фирмалари; АҚШнинг “Форд Моторс Со” ва “Вал-Март Сторес” компаниялари ва бошқалар.

3-жадвал

Хорижий мамлакатларда кичик бизнес шаклида жаҳон бизнес оламида машҳур бўлган компаниялар

Оила номи ва бизнес ташкилотчиси	Ташкил этилган йили	Фирма, компания номи	Фаолият ва ишлаб чиқарадиган маҳсулот тури	Фойда миқдори	Ишчилар сони
Сэм Уолтон	1962-йил	«Вол-Март Сторс» (Wal-Mart Stores,)	Савдо-сотиқ супермаркет-лар сони 4400 та	\$217.8 млрд.	1.38 млн.
Генри Форд	1903-йил	Форд (Ford Motor Company)	Савдо сотиқ супермаркет-лар сони 4400 та	\$162.4 млрд.	354 431 та
Ли Гон Хи	1938-йил	Самсунг (Samsung Group)	Электроника	\$98.7 млрд.	175000 та
Ку Бон-Му	1947 йил	ЛЖ Гроуп (LG Group)	Электроника	\$81 млрд.	130000 та
Кундт	1917 йил	“БМВ” («BMW»)	Автомобил созлик	\$34.1 млрд.	97275 та
Дефоре	1974 йил	Карфур (Carrefour SA)	Савдо-сотиқ супермаркет-лар	\$61.6 млрд.	382821 та

3-жадвалга кўра жадвалга кўра, хорижий мамлакатларда оилавий бизнес шаклида жаҳон бизнес оламида машҳур бўлган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг ташкил топиши, ишлаб чиқараётган маҳсулотлари турлари ҳамда молиявий фаолияти билан боғлиқ қуйидаги маълумотларни мисол келтириш мумкин.

Дунёнинг йирик супермаркетлари (4400 та) тизимига эга бўлган АҚШнинг “Уолтон” оиласига мансуб “Вал-Март Сторес” компанияси 1962-йилда Сем Уолтон томонидан ташкил этилган. Ушбу компаниянинг директорлар кенгаши раиси сифатида унинг ўғли Робсон Уолтон томонидан бошқарилмоқда ва умумий акцияларининг 38 фоизи оилага тегишли бўлиб, жами \$ 217,8 млрд. фойдага ҳамда 1.38 млн. ишчи-ходимларига эгадир.

Дунёда автомобилсозлик соҳасида машҳур бўлган АҚШнинг Форд оиласига қарашли “Форд Мотор Со” компанияси 1903-йили Генри Форд томонидан ташкил этилган. Ушбу компаниянинг акциялар пакети 1999-йил “Волво Сарс” компанияси оиланинг тўртинчи авлоди томонидан бошқарилмоқда ва умумий акцияларининг 40% эга бўлиб, жами \$ 162 млрд. фойдага ва 354 431 ишчи-ходимларига эгадир. Бошқа оилавий компаниялар ҳам мамлакатларнинг асосий саноат ва савдо тармоқларини эгаллайди.

Уларнинг ҳозирги даражасига етиб келишига давлат томонидан яратилган қулай ишбилармонлик муҳити катта роль ўйнаган. Қуйида баъзи бир давлатларда оилавий бизнес учун берилган имтиёз ва солиқ солиш механизмларини кўриб чиқиш мақсадга мувофиқ.

Хитой Халқ Республикасида кичик бизнесни ривожлантириш 1980-йиллар бошларида асосан авж олган бўлиб, ҳозирда кичик бизнеснинг ушбу давлат иқтисодиётидаги таъсири унинг жами саноат маҳсулотларининг 80 фоизига яқини, шундан озиқ-овқат ва қоғоз маҳсулотларини ишлаб чиқариш 83 фоиздан кўпроқ эканлиги ва мамлакат солиқ сиёсатида ушбу тармоқ корхоналарининг бюджетдаги салмоғи 50 фоиздан кўпини ташкил этишининг ўзиёқ ушбу тармоқ корхоналарининг роли қай даражада эканлигидан далолат беради. Мамлакатда мавжуд барча корхоналарнинг 97 фоизини кичик ва ўрта бизнес корхоналари, мамлакат ЯИМнинг 60 фоизини кичик ва ўрта бизнес субъектлари яратади, меҳнатга лаёқатли шаҳар аҳолисининг 80 фоизи айнан ушбу соҳада банд[9].

Хитой Халқ Республикасида кичик бизнесни ривожлантиришда солиқ сиёсатининг ўрни катта бўлиб, уларда кичик бизнесни ривожлантиришда қуйидаги имтиёзлар берилган.

4-жадвал

Хитой Халқ Республикасида кичик тадбиркорлик субъектларига берилган солиқ имтиёзлари[8]

<i>Кўрсаткич</i>	<i>Йиллик фойда суммаси</i>	<i>Солиқ ставкасини пасайтириш (%)</i>
Хитой Халқ Республикасида мавжуд солиқ ставкаси 20%	Корхонанинг йиллик солиқ солинадиган фойда суммаси 60000 юанни ташкил этадиган бўлса	Ушбу ҳолатда фақатгина олинган фойданинг 50%га солиқ солинади. Бу эса солиқ ставкасини 10 фоиз қилиб белгилайди.
	Корхонанинг йиллик фойда суммаси УС\$ 12,000 ни ташкил этганда	Даромад солиқ ставкаси 18% га пасайтирилиши назарда тутилган

	Йиллик сотишдан олган даромади УС\$ 0,2 дан кам бўлган корхоналар учун	Қўшилган қиймат солиқ ставкаси 6% дан 4%га туширилиши назарда тутилган.
	Бундан ташқари, янги ташкил этилган кичик тадбиркорлик субъектида банд бўлган ходимларнинг 30 фоизини ишсизлик бюросидан рўйхатдан ўтганлар ташкил этган бўлса -	2 йил муддатга даромад солиғидан 50 фоизли имтиёз олиш ҳуқуқига эга бўлади
	Янги ташкил этилган кичик тадбиркорлик субъектида банд бўлган ходимларнинг 60 фоизини ишсизлик бюросидан рўйхатдан ўтганлар ташкил этган бўлса -	3 йил муддатга даромад солиғидан озод этилади

Францияда агар корхонанинг йиллик ялпи даромади 7 630 000 еуродан кам бўлса ва унинг камида 75 фоизи жисмоний шахслар эгалигида бўлса, у ҳолда ушбу солиқ тўловчи кичик тадбиркорлик субъекти ҳисобланади ва 15 фоизли пасайтирилган ставкада солиқ тўлашга ва бошқа тўловлардан озод этилади. Бундан ташқари агар корхонанинг йиллик ялпи даромади 362000 еуродан кам бўлса Мисро-БИС режимидан фойдаланиш имкониятига эга бўлади. Бу шуни билдирадики, солиқ тўловчи даромадининг фақат 50 фоизи солиққа тортилади[10].

Грузияда йиллик даромади 30 минг ларидан (17750 АҚШ доллари) ошмайдиган тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахслар микробизнес субъекти ҳисобланиб барча турдаги солиқлардан озод қилинадилар. Йиллик даромади 100 000 ларидан (60 000 АҚШ доллари) ошмайдиган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари учун солиқ ставкаси 3 фоиздан 5 фоизгача белгиланган[11].

Туркияда махсус солиқ режимини қўллаш нуқтаи назаридан кичик ва ўрта бизнес статусини фақатгина ишлаб чиқариш фаолияти билан шуғулланувчи фирма олиш ҳуқуқига эга. Шунинг учун ҳам ишлаб чиқариш секторида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик сон жиҳатдан 98-99 фоизни ташкил қилади. Ишлаб чиқариш секторида банд бўлганларнинг 60 фоиздан кўпроғи, шунингдек мамлакатда яратилаётган қўшилган қийматнинг 30-40 фоизи кичик бизнесга тўғри келади[12].

Кичик бизнес ҳақидаги танишиб чиққан маълумотлар, энди ушбу соҳа бўйича иқтисодий ривожланган мамлакатлардаги ҳолатни ўрганишни давом эттирган ҳолда Россия Федерациясида кичик бизнес субъектларини аниқлаш мезонлари мамлакат Қонунчилигига асосан ўртача ишчилар сонига қараб аниқланади: саноат ва қурилишда – 200, фан ва илмий хизмат кўрсатишда – 100, бошқа ишлаб чиқариш тармоқларида – 50, ноишлаб чиқариш тармоқларида – 25, ҳамда чакана савдода 15 кишигача белгиланган[13].

5-жадвал

Европа иттифоқи мамлакатларида микро, ўрта ва кичик корхоналарни аниқлаш мезонлари[14].

Тоифаси	Бандлик ишчилар сони	Товар айланмаси млн.евро	Асосий воситалар млн.евро
Микрофирмалар	<10	<2	<2
Кичик корхоналар	<50	<10	<10
Ўрта корхоналар	<250	<50	<43

5-жадвал маълумотларини таҳлил қиладиган бўлсак, Европа иттифоқи аъзо

бўлган бошқа мамлакатларда кичик бизнес субъектлари микрофирмалар, кичик ва ўрта корхоналарга бўлиниб, мезон сифатида ишчилар сони, йиллик товар обороти ва асосий воситалар қиймати кўрсаткичлари қўлланилиб, 2003 йилдан бошлаб қўйидагича белгиланган. Микрофирмаларда ишчилар сони 10 кишигача бўлган йиллик товар обороти - 2 млн. евродан ва асосий воситалар қиймати - 2 млн. евродан кўп бўлмаган корхоналардир. Кичик корхоналарда ишчилар сони 10 кишидан 50 кишигача, йиллик товар обороти 2 млн. дан 10 млн. еврогача ва асосий воситалар қиймати - 2 млн. евродан кўп бўлмаслиги лозим. Ўрта корхоналарда эса ишчилар сони 50 кишидан 250 кишигача, йиллик товар обороти 10 млн. дан 50 млн. еврогача ва асосий воситалар қиймати - 10 млн. дан 43 млн. еврогача бўлиши белгиланган[14].

Демак, ЕИ мамлакатларида йирик корхоналарда ишчилар сони 250 кишидан юқори бўлган, йиллик товар обороти 50 млн. евродан ва асосий воситалар қиймати 43 млн. евродан кўп бўлиши мезони белгиланган[15].¹

Юқорида келтирилган хориж тажрибаларини мамлакат солиқ қонунчилигига мослаштирилган ҳолда татбиқ қилсак кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари фаолиятини солиққа тортиш тизимининг такомиллашишига олиб келади, зеро кўпгина ривожланган мамлакатларда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини солиққа тортиш механизмида алоҳида тартиблар назарда тутилмаган.

Хулоса ва таклифлар

Ривожланган хорижий давлатларда жумладан, АҚШ, Япония, Канада, Буюк Британия, Австралия, Германия солиқ қонунчилигида хусусий тадбиркорлар даромад солиғини фақат соф фойдадан тўлайдилар. Шу жумладан иқтисодиёти жадаллик билан ривожланаётган Россия, Хитой, Грузия, Туркия солиқ қонунчиликларида ҳам хусусий тадбиркорлар даромад солиғини фойдадан тўлаши белгилаб қўйилган. Бунда тадбиркорлар ўзларининг фаолияти тушумларидан сарф-харажатларни чегириб ташлаб, соф фойда олмагунча, солиқ тўламайди.

Хитойда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш XX асрнинг 70-80-йилларида авж олган бўлиб, ҳозирда кичик бизнеснинг ушбу давлат иқтисодиётидаги таъсири унинг жами саноат маҳсулотларининг 80 фоизига яқини, ушбу тармоқ корхоналарининг бюджетдаги салмоғи 50 фоиздан кўпини ташкил этишининг ўзиёқ ушбу тармоқ корхоналарининг роли қай даражада эканлигидан далолат беради. Мамлакатда мавжуд барча корхоналарнинг 95 фоизини кичик ва ўрта бизнес ташкил этади.

Жанубий Корея давлати ялпи ички маҳсулоти шаклланишида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг улуши 55-60 фоизни ташкил этади. Хусусан, 2017 йилда миллий солиқлар тизимида энг катта улушни кичик бизнес субъектлари томонидан тўланадиган солиқлар ташкил қилган.

Ўзбекистонда ўрта муддатли ривожланиш жараёнида замонавий бозор механизмларини қўллаш, бунда асосий эътиборни кичик бизнес субъектлари фаолиятига қаратиш мақсадга мувофиқ.

Тадбиркорлик субъектлари фаолиятини ривожлантиришда хорижий давлатларнинг илғор тажрибаларидан самарали фойдаланиш натижасида мамлакат

¹ Valdani Vicari & Associati SRL (VVA) and Centre for European Economic research (ZEW). SME taxation in Europe. Brussels - May – 2015. 153 P. (<http://ec.europa.eu>).

иқтисодийётида ечимини кутаётган қўйидаги муаммоларни бартараф этишга эришамиз:

тадбиркорлик субъектларининг сони ва салмоғининг ошиши натижасида солиқ базаси кенгайиб бюджет барқарорлиги таъминланади;

кичик ва оилавий бизнеснинг ривожланиши натижасида мамлакатда доимий ва мавсумий иш ўринлари яратилади. Ўз-ўзини банд қилган аҳоли сонини ошиши эвазига турмуш фаровонлиги яхшиланади;

пандемия шароитида аҳоли учун доимий даромад манбаси билан таъминланиши натижасида давлатнинг ижтимоий муҳофаза харажатлари тежалади;

мамлакатимизда кичик бизнес иқтисодийётнинг ўсиш нуқтаси қилиб белгиланган ҳозирги шароитда хитой тажрибасини қўллаган ҳолда оилавий тадбиркорлик ва томарқачиликни ривожлантириш учун минтақаларда маҳаллий ҳокимият органлари ҳамда тижорат банклари билан ҳамкорликда оилаларни тадбиркорлик инструментлари (бизнес лойиҳа, маблағ, ер, бино, техника-технология) билан таъминлаш лозим;

тадбиркорлик субъектлари билан тузиладиган шартномалар талабларини соддалаштириш ҳамда уларга кўрсатилаётган хизматлар (айниқса коммунал хизмат турлари) бўйича шартнома шартлари тўлиқ бажарилишини давлат томонидан кафолатлаш механизмини ишлаб чиқиш натижасида ҳудудлар миқёсида инвестициялар ҳажми ошади;

тадбиркорлик субъектларига солиқ имтиёзларини тақдим этишда биринчи навбатда ҳудудларнинг солиқ салоҳияти мезонидан асосий мезон сифатида лозим. Ушбу мезонни қўллашдан асосий мақсади йиллар мобайнида тақдим этилган солиқ имтиёзлари натижасида ҳудуднинг солиқ салоҳияти ижобий томонга ўзгариши талаб этилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. – Тошкент: “Ўзбекистон” НМИУ, 2018. – 55 б.

2. Keynes, John M. The General Theory of Employment, Interest and Money // The Collected Writings of John Maynard Keynes. — Cambridge University Press, 2012. — Vol. VII. — 428 p. — ISBN 9781139524278.

3. Макконелл К., Брю С. Экономикс: Принципы, проблемы и политика. – Москва: Республика, 1992. – С.249.

4. Slemrod, J. A General Model of the Behavioral Response to Taxation. International Tax and Public Finance **8**, 119–128 (2001). <https://doi.org/10.1023/A:1011204301325>.

5. <http://www.strana-oz.ru> интернет сайти маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

6. Тошматов Ш.А. Кичик бизнесни ривожлантиришда солиқ сиёсатини такомиллаштириш. Жамият ва бошқарув журнали, 2013 йил 1-сон.76-б.

7. SME statistics: Towards a more systematic statistical measurement of sme behaviour. <https://www.oecd.org/industry/smes/31919286.pdf>.

8. “Development of Chinese small and medium-sized enterprises” by Jia Chen. 2017.

9. Хитой Халқ Республикаси Миллий статистика бюроси маълумотлари.
<http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2018/indexeh.htm>.

10. Main industry sectors of small and medium enterprises (SME) in France as of April 2018. <https://www.statista.com/statistics/879062/number-of-smes-in-france>.

11. Mid Term Evaluation Georgia’s SME Development Strategy 2016-2020.
http://www.economy.ge/uploads/files/2017/ek__politika/sme_strategy_evaluation_report_31_12_2018.pdf.

12. A Review of Small and Medium Sized Enterprises (SMEs) in Turkey.
https://www.researchgate.net/publication/322437518_A_Review_of_Small_and_Medium_Sized_Enterprises_SMEsin_Turkey/link/5c1960e6299bf12be38a149e/download.

13. Малое и среднее предпринимательство в России. 2017: Стат.сб./ Росстат. - М., 2017. – 78 с.

14. European Commission Entrepreneurship and Small and medium-sized enterprises (SMEs) (<http://ec.europa.eu/growth/smes/business-friendly-environment/sme-definition/>)

15. Valdani Vicari & Associati SRL (VVA) and Centre for European Economic research (ZEW). SME taxation in Europe. Brussels - May – 2015. 153 P. (<http://ec.europa.eu>).